

3 JOSIF J. GENIŠTA – ZAPOMENUTÝ HUDEBNÍK

Jméno Josifa Josifoviče Geništy (*Jeništy – pozn. autora*) – významného hudebníka českého původu první poloviny 19. století – je dnes nezaslouženě zapomenuto. Připomínají ho jenom publikace jeho krásné romance Uhasl denní svit ve sborníku *Puškin v romancích a písních svých současníků*²⁴. Ve stejném sborníku jsou publikovány další dvě Genišovy romance na Puškinova slova – Černý šál a Čerkeská píseň.

Široký vliv Puškinovy poezie na tvorbu ruských skladatelů je obecně známý fakt. Mnozí Genišovi současníci skládali hudbu na Puškinovy verše, ale jejich snahy byly ve většině případů neúspěšné. Příkladem mohou být romance Varlamova, Titova a jiných autorů. Geništa ve srovnání s těmito autory byl hlubším a přesnějším vykladatelem Puškinovy poezie.

O Josifu Genišovi se dochovalo velmi málo zpráv: dosti protikladné údaje o roce narození a smrti, některé ohlasy současníků, několik recenzí jím uspořádaných koncertů (s jeho účastí) a přibližný soupis jeho děl. Bez ohledu na to byl Geništa v samém středu hudebního života Moskvy²⁵ a byl v nejtěsnějším kontaktu s vynikajícími moskevskými básníky a spisovateli: pojily ho přátelské vztahy s Veněvitinovem, Pogodinem a s kroužkem literátů a umělců ze salonu Zinaidy Volkonské.

Josif Josifovič Geništa²⁶ se narodil v roce 1795 – podle některých údajů 13. listopadu – v Moskvě. Zemřel tamtéž 25. července 1853²⁷. Vyrůstal v české hudebnické rodině usedlé v Rusku, jeho otec Josif Francevič Jeništa a mladší bratr Alexandr Josifovič byli hudebníci. Vzdělání Geništa nabyl v Moskevském šlechtickém ústavu. Pobyt v něm byl základem vysoké kultury, kterou zmiňují jeho současníci. Styky s ústavem nepřerušil do konce svého života a podporoval jeho činnost, jak mohl. Tak v roce 1824, když už byl známým skladatelem, vystupoval na dobročinném koncertě a zisk z něj věnoval ústavu.

²⁴ Moskva: Muzgiz, 1936.

²⁵ V roce 1841 časopis *Allgemeine Musik-Zeitung* nazval Geništu „hudebním miláčkem Moskvy číslo jedna“.

²⁶ Geništovo příjmení se psalo různě, někdy místo „e“ se používalo staroslovanské písmeno „ja“, hudební historik Stafford – Genišťův současník – psal „Genšta“, bez písmene „i“.

²⁷ Údaje o datech života a smrti jsem převzal z *Moskevského nekrologu*. Sankt-Petěrburg 1908. Tamtéž jsou uvedeny údaje i o dalších členech rodiny Genišovy.

Svědectví současníků nám dávají představu o Genišťovi jako o neobyčejně vzdělaném člověku a hudebníkovi. Michail Ivanovič Glinka v jednom ze svých dopisů vzpomíná na pozoruhodnou knižní a notovou knihovnu, kterou viděl, když byl u Genišťy na návštěvě²⁸. Jurij Arnold²⁹ se o něm vyjadřuje jako o skladateli s hlubokým klasickým vzděláním, veliký Robert Schumann jako o „vzdělaném umělci“³⁰ a Pogodin – známý spisovatel a historik – píše o úplném souboru děl Jeana-Jacquesa Rousseaua, který Genišťa vlastnil. S Michaiem Pogodinem se Genišťa seznámil již v roce 1819. Známost se rychle změnila v přátelství. Vidali se velmi často v sídle knížete I. Trubeckého³¹, kde Genišťa působil jako učitel hudby. Sem byl také pozván Pogodin jako učitel literatury. Společný pobyt, každodenní intelektuální rozhovory, vášnivé spory o literatuře, hudbě a historii měly samozřejmě velký význam pro oba. Důležité místo v těchto sporech zaujímal Jean-Jacques Rousseau a jeho názory na filozofii a literaturu. Besedy s Pogodinem na historická témata vzbudily v Genišťovi zájem o ruskou historii a napomáhaly jeho lepšímu chápání ruské kultury. Přátelství mezi Pogodinem a Genišťou trvalo i nadále, o čemž svědčí jejich korespondence dokazující společné hudební zájmy³².

Současně s Michaiem Pogodinem se Genišťa seznámil i s básníkem Dmitrijem Veněvitinovem. Genišťa dával básníkovi sestře hodiny hry na klavír, a proto jezdil často do sídla Veněvitinových Čeremošky, které se nacházelo vedle sídla Trubeckých. Někdy tam jezdil i s Pogodinem, kterého s Veněvitinovem pojilo přátelství a společné literární názory. Dmitrij Veněvitinov, výborný romantický básník, zakladatel filozofického kroužku Společnost myslitelů, překvapoval širokým rozsahem svých zájmů. Kromě poezie byl činný i jako malíř a hudebník. V jeho korespondenci s jeho vlastní sestrou Sofií³³ nacházíme spoustu zmínek o Genišťovi, které svědčí o velké Veněvitinově sympatii k němu, jako ke svéráznému a nadanému umělci.

Známost s Pogodinem a Veněvitinovem, která přešla do přátelství s těmito vynikajícími představiteli literární mládeže, měla pro Genišťu velký tvůrčí význam. Zaujetí pro romantismus, tak příznačné pro jeho hudbu, bylo podmíněno nepovrchním zájmem o styl západoevropské romantické hudby, jak tomu bylo například u Verstovského, ale toto zaujetí bylo formováno na široké filozofické základně.

²⁸ Viz *Zapiski* M. I. Glinky. Sankt-Petěrburg 1887, s. 365 (dopis Bulgakovovi).

²⁹ *Panteon*, 1852, s. 16–17.

³⁰ Schumann, R. *Gesammelte Schriften über Musik und Musiker*. Band IV, Leipzig 1854, s. 19.

³¹ Barsukov, N. *Žizň i trudy Pogodina*. Sv. I. Sankt-Petěrburg 1888, s. 59.

³² Genišťovy dopisy Pogodinovi v roce 1830. *Dněvnik*, s. 243–244 (archiv M. Pogodina).

³³ Viz *Úplný soubor děl D. V. Veněvitinova*. Academia 1934.

Geništa vešel ve známost jako skladatel a klavírista již v roce 1819. Tato známost o něm rostla s jeho stále se zvyšující popularitou jako hudebníka.

Geništa byl nejlepší a oblíbený žák Johanna Wilhelma Hasslera³⁴, známého klavírního skladatele, klavíristy a pedagoga, který sehrál velkou roli v rozvoji hudebního vkusu Moskvy. Geništa pak pokračoval v linii Hasslerovy klavírní a pedagogické činnosti.

V roce 1828 se v řadě časopisů – například *Moskevském věstníku* a *Moskevském telegrafu* – objevují zmínky o Genišťových koncertech a vysoká hodnocení tohoto hudebníka jako klavíristy, který propaguje v Moskvě klasickou hudbu. Geništa je jedním z prvních interpretů Beethovenových klavírních koncertů v Rusku.

Zajímavý je fakt – a to zmiňuje mimochodem i Glinka ve svém dopise Bulgakovovi³⁵ – že tyto koncerty nepřinášely Genišťovi materiální výhody, byly pořádány „bezplatně“, což ještě více zdůrazňuje vysokou morální úroveň jeho osvětové činnosti. O stejném hovoří i jeho dlouholetá činnost jako dirigenta německé sborové společnosti. Samotné koncerty této společnosti byly pokládány za vzorové. Ohlasy a zmínky o nich se nacházejí i v zahraničním tisku až do roku 1846.

V Genišťově osobě se setkáváme s jedním z prvních představitelů ruské hudební osvěty. Jeho případ je unikátní, poněvadž on, národností Čech narozený v Rusku, se stal průkopníkem, který seznamoval ruské občany s ruskou kulturou, hudbou a literaturou. Ve světě období takového jevu téměř nenalzáme. Poněvadž dokumentace, kterou máme k dispozici, je z celé řady příčin velmi omezená, nemůžeme v plném rozsahu ocenit tuto část Genišťovy činnosti. Ale i tak můžeme s jistotou říci, že Geništa spolu s Hasslerem byl nejvýznamnějším předchůdcem Nikolaje Rubinštejna v oblasti výchovy hudebního vkusu Moskvy.

Genišťova tvorba zahrnuje různé žánry. Bohužel se nám dochovalo poměrně malé množství jeho děl: sonáta f moll pro klavír, exercicie, pochod pro klavír, sonáta pro violoncello, dvě komické opery a řada romancí³⁶. Tento přehled však neposkytuje možnost představit plný obraz jeho tvůrčího růstu. Rovněž je těžké říci, který ze žánrů, jimiž se zabýval, byl pro něho nejpřitažlivější. Genišťova osoba jako skladatele je spojena především s jeho vokálními díly a převážně s romancemi.

³⁴ Hassler Johann Wilhelm – známý klavírista a varhaník, narozen v roce 1747. Vystupoval s koncerty v různých městech Německa a v Londýně. V roce 1792 přijel do Petrohradu a působil tam jako dirigent imperátorských divadel. V roce 1794 přesídlil do Moskvy, kde zemřel v roce 1822.

³⁵ Viz *Zapiski* M. I. Glinky, cit. 28 / op. cit., s. 358.

³⁶ Zajímavý ohlas na violoncellovou a klavírní sonátu Geništy představuje názor Roberta Schumanna, který si všímá jejich zvláštností a velké technické dokonalosti. Viz Schumann, R., cit. 30 / op. cit., bd. I, s. 204, 279–280.

Téměř současně s romancemi – první, která se nám dochovala, byla z roku 1823 – zkouší Geništa svoje síly rovněž v oblasti divadelní hudby a později se k tomuto žánru vrací. Geništova opera *Baldonské lázně* (překlad z francouzštiny) byla uvedena v Petrohradě v roce 1825 a opera *Překvapení* (text I. Velikopolského) v Moskvě roku 1829. Hudební historičce E. Tyňanovové se podařilo objevit materiály těchto zapomenutých oper³⁷.

Geništova operní tvorba se opírá o vzory komických oper (singspielů) od Müllera, Weigla a dalších autorů, kteří byli v té době hodně známí – jako například *Švýcarská rodina*, *Pražské sestry* a jiné. Náměty zvolené Geništou málo odpovídaly jeho tvůrčímu zaměření; tím je zřejmě vysvětlena nedostačná výraznost a svéráznost hudby.

Baldonské lázně představují satirický obrázek módních lázní, kde lékaři-podvodníci zneužívají důvěru nemocných, kteří se zajímají o tehdy módní způsoby léčení. Opera, jak se zdá, počítá spíše s dramatickými než operními umělci. O tom svědčí zdůrazněná jednoduchost hudební stránky. Rovněž průhledná je faktura, projevující se lehkou orchestrací s využitím sólových nástrojů, převážně smyčcových.

Geništovy romance byly ve své době velmi oblíbené. Později neprávem upadly v zapomnění. Kromě tří romancí, uveřejněných ve sborníku *Puškin v romancích a písních současníků*, se nám dochovalo ještě osmnáct romancí. Mnohé z nich ležely v archivních regálech bez patřičného zájmu více než sto let. Uvádím soupis těchto dochovaných romancí: *Čerkeská píseň*, *Nenaříkej, že jsem s tebou takový zádumčivý a unylý*, elegie *Uhasl denní svět*, *Černý šál* – všechny na slova A. S. Puškina, *Mladý Roger zvedá svůj ostrý meč* – na slova Žukovského, *Hajej a spi* – na slova neznámého autora, *V šestnácti letech* – na slova Veněvitinova, ruská píseň *Běžela cesta polem*, *Večerní zvony* – na slova M. Desbordesové-Valmorové, *Útes* a *Step* – na slova Benědiktova, *Ulicí se žene metelice* – píseň se sborem, *Tři francouzské melodie* V. Huga: *Óda*, *Gondoliér* a *Rusovlasá Nurmagal*, francouzské melodie 4 a 5 V. Huga: *Bratři* a *Očekávání*. V tomto přehledu je nápadný výběr autorů. Geništovu pozornost lákají různá stadia romantismu, počínaje romantickou baladou Žukovského, romantismem Puškina, dále pak přechází k Benědiktově poezii – Benědiktov ve své době představoval spíše hrubší romantický směr v ruské literatuře.

Benědiktov mohl Geništu zaujmout zdánlivou myšlenkovou hloubkou, jakož i množstvím a symbolikou obrazů. Následný přechod k Hugově poezii uzavírá romanticky vyspělou Geništovu tvorbu. Avšak on nejen využívá

³⁷ Nacházejí se ve Státní knihovně v Sankt-Petěrburgu; partitura první opery se dochovala úplně, ze druhé jenom kopie houslového partu.